

NATIONALMUSEET I FELTEN

I de første halvtreds år af sin historie, fra 1807 til 1857, fik det danske nationale museum, Oldnordisk Museum, et fast formuleret indhold og flyttede sammen med andre samlinger til Prinsens Palæ i København. I de næste halvtreds år, indtil 1907, blev indholdet uddybet og systematiseret, og samlingerne fik i 1892 det fælles navn Danmarks Nationalmuseum.

I jubilæumsåret 1907 slog museumsdirektør Sophus Müller i et jubilæumsskrift fast, at Danmarks Nationalmuseum var enestående ved altid at have haft befolkningens bevågenhed – og brugt den: “Overordentlig stærkt som Museet har udviklet sig, umaadelig stort som Fremskridtet har været i Forstaaelse og egentlig Erkendelse, idet det hele ikke var til for 100 Aar siden, er det umuligt at forudsige, hvor stort et Fremskridt der vil være gjort, naar Museet næste Gang fejrer en Hundreaarshøjtid”.

Indsamling til den fælles hukommelse

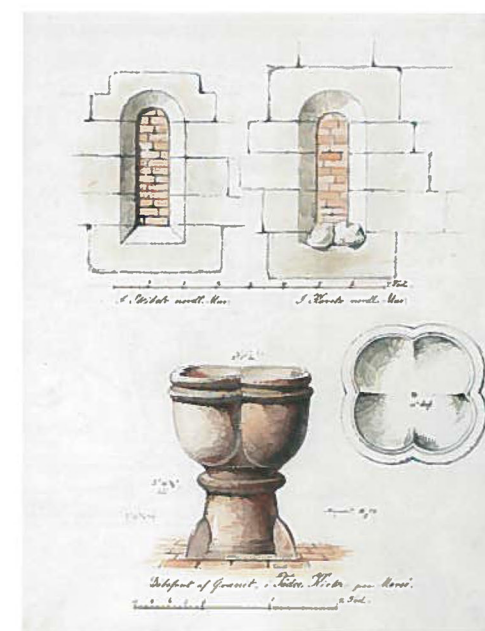
Den historiske erkendelse tog ganske rigtigt kraftigt til i sidste halvdel af 1800-tallet. Det unge folkestyres mænd var ikke enige i deres forhold til det kulturelle område, vel fordi kulturelle aktiviteter traditionelt blev opfattet som en beskæftigelse forbeholdt rangs personer. Fornemme huse og rige dragter udtrykte selvsagt magt, men det havde fra 1500-årene været yndet at supplere den ydre skal af overdådighed med den markering af ejerens personlige storhed, som lå i, at han beskæftigede sig med at samle. I kunstkamrene var der både kunst, mineraler, naturalier, antikviteter og etnografika, og de mange sære og sjældne sager fungerede som et koncentrat af den kendte verden og som et udtryk for deres ejers indsigt. Skønt ikke blot fyrster og adelige, men også enkelte borgerlige samlede, blev det under diskussionerne i Rigsdagen i dennes første år ofte hævdet, at samlinger var en forældet form for selvhævdelse.

Men nationen havde brug for en fælles hukommelse, og 1800-tallets krige var med til at styrke følelsen af et nationalt fællesskab. Det Antikvarisk-Topografiske Arkiv, der ved en kongelig resolution fra august 1845 var blevet en selvstændig del af Oldnordisk Museum, rummede i de indsamlede indberetninger fra landets præster en del oplysninger om lokale mindesmærker. Men arkivets første leder, J.B. Sorterup, indledte straks en supplerende ind-

samling. I “den nærværende Tid”, skrev han, “da den nationale Aand og Kjærlighed til Undersøgelsen af Fædrelandets Fortid trænger saa levende frem i Forbindelse med en langt mere almindelig Videnskabelighed end der tidligere fandtes”, kunne alle bidrage til at “bevare Billedet af vort Fædrelands Fortid for de kommende Slægter”. Formodet historisk interesserede over hele landet fik tilsendt kort over deres lokalområde med en anmodning om derpå at “antegne Alt, hvad der i nogen Henseende kunde synes at være af antiquarisk eller historisk Interesse” efter et fast system af signaturer gældende høje af forskellig slags, stående og liggende sten, voldsteder, udtørrede vande, ruiner over og under jorden samt “bortførte” monumenter. Ekstra oplysninger var velkomne.

Kunstmaler og konservator Jacob Kornerup med høj hat og parasol. Kornerup var tilknyttet Oldnordisk Museum som tegner fra omkring 1860 og var med til at publicere flere mindesmærker. Han blev især kendt som kalkmalerikonservator, idet han fra 1862 foretog et meget stort antal restaureringer, alle fornemt dokumenterede med blandt andet akvareller. Tegning fra omkring 1900.

Detaljer fra Tødsø Kirke på Mors, nemlig døbefonten og et par tilmurede vinduer, tegnet af Magnus Petersen på en herredsrejse i 1873.

Tegning fra 1873 af Magnus Petersen, som viser ham selv og sognepræsten i ivrig diskussion af Vejerlev Kirkes absis.

I et trykt program for arkivet blev det endvidere nævnt, at enhver kunne indstille et truet fortidsminde til fredning. Dermed var et første skridt taget til den etablering af et fast, antikvarisk tilsyn med landets fortidsminder, som blev en realitet i 1848. Ligesom indsamlingerne af oplysninger fulgte det nye tilsyn landets århundredgamle inddeling med sognet som den mindste enhed, herredet den større og amtet den største. Der blev anskaffet nye skabe, hvis størrelse blev beregnet således, “at hvert af Danmarks omtrent 130 Herreder erholder sit særskilte Rum, 10 Tommer bredt og 6 Tommer høit, i hvert af disse Rum burde vistnok indlægges en Mappe for at conservere

de indlagte Papirer for Støv, i hver af disse Mapper [kan] Herredets Sogne indlægges i alphabetisk Orden, hvert indlagt i et Ark Cartonspapir”. Skabe og mapper blev fyldt, og i 1907 kunne Sophus Müller begejstret konstatere, at blot ejeren af et fortidsminde eller historisk stykke kendte matrikelnummer og omtrentlige plads, kunne museet finde objektet i sine arkiver og svare på ejerens spørgsmål “uden at der behøves en Rejse og et Eftersyn”.

Der var mange positive tilbagemeldinger fra de personer, der havde fået tilsendt kort til at “afsætte Stedet for de Mindesmærker fra Oldtiden, som findes i Egnene”, og efterhånden som sagen blev kendt, kom flere frivillige

hjelper til. Skolelærer H.C. Strandgaard i Selde på Salling sikrede sig kort til hver eneste ferie. Da året 1874 gik på hæld, havde han ene mand udfyldt kort over hele fem herreder, og de var så forstandigt udførte, at museet bad Kirke- og Undervisningsministeriet om at yde Strandgaard en passende erkendtlighed for dette store, uegennyttige arbejde.

Herredsrejserne

Efterhånden som museumstanken bredte sig, blev der grundlagt lokale, antikvariske museer, og straks efter sin tiltrædelse som direktør for Oldnordisk Museum bad Worsaae i 1866 museerne i Odense, Aalborg, Viborg, Århus,

Skildringen af Jacob Kornerup, der henrykt afdækker kalkmalerier i Skibby Kirke, er en hyldest til Kornerup for hans livslange indsats for de danske kalkmalerier. Tegning på menukortet til festmiddagen i anledning af hans 80-årsfødselsdag i 1905.

Ribe og Reykjavik slutte op om den landsdækkende mindesmærkebevaring. Men hans drøm om, at hvert stift skulle have sit eget mindesmærketilsyn strandede på, at han ikke kunne få statsmagten til at udrede løn til de inspektører, der i givet fald måtte ansættes. Den ulige kamp, som Oldnordisk Museum førte for at få fredet så mange mindesmærker som muligt, inden de forsvandt, blev derimod i 1872 taget op i Folketinget. Det fik den

omgående konsekvens, at bevillingen til arbejdet blev mangedoblet, og de såkaldte herredsrejser blev indledt. De bestod i, at en række mærketilsyn strandede på, at han ikke kunne få statsmagten til at udrede løn til de inspektører, der i givet fald måtte ansættes. Den ulige kamp, som Oldnordisk Museum førte for at få fredet så mange mindesmærker som muligt, inden de forsvandt, blev derimod i 1872 taget op i Folketinget. Det fik den

De herredsrejsende tog sig af mindesmærker fra både oldtiden og historisk tid. Arkæo-

logen Conrad Engelhardt og tegneren Magnus Petersen skrev fra Mors den 17. august 1873, at de i de forløbne uger havde besøgt og til dels beskrevet omkring 200 gravhøje og talt med talrige gårdejere, der kunne fortælle om overpløjede høje. "De der har lidt Interesse for disse Oldtidsminder indrømme, at det er paa høie Tid, at der bliver gjort noget for at frede i det mindste nogle af dem". Holdet havde dertil "efterseet, til dels tegnet og taget Grundplan af fem Kirker. M. Petersen medbringer Tegninger af en interessant gammel, overhvidtet og nu til dels skjult Portal i Tødse Kirke og en gammel smuk Absis med Hoveder og Dyr, hugne i Granit, paa Veierslev Kirke". Penneføreren for et andet hold, arkæologen Henry Petersen, meddelte den 19. maj 1880, at de havde afsluttet udgravningen af jernaldergravpladsen ved Middelfart – og købt et hjørneskab fra 1693 for 12 kr.

Skønt de herredsrejsende stadig traf på grundejere, der ikke brød sig om, at deres ejendom omfattede et oldtidsminde, fik flere og flere forståelse for, at disse mindesmærker havde værdi. Det blev tydeligt, når monumenterne skulle opkøbes til fredning og derfor prissættes. Et hold rejsende i Vendsyssel skrev i et brev af 21. juli 1884 til Worsaae, at inspektøren havde undersøgt "en betydelig Gruppe af anseelige Høje" i Mosbjerg Sogn og "udvalgt 12 store, fuldstændig bevarede Mindesmærker til Fredning". Men disse høje tilhørte fem forskellige mænd, og da den ene havde forlangt 25 kr. pr. høj, havde de andre gjort det samme. Fredningen af de udvalgte tolv høje kom altså til at koste 300 kr., og det var jo, hed det bekymret, mange penge. Men på Sjælland blev der i de samme år betalt en del mere for mindesmærker. En runddysse ved Roskilde blev sat til 70-80 kr., og det var endda først efter en hård forhandling med ejeren, der havde "hentet nogle overdrevne Forestillinger om Værdien af dette Mindesmærke,

Inspektørkontoret i Nationalmuseets anden afdeling omkring 1895. Ved det barokke bord sidder til venstre afdelingens direktør Henry Petersen, der havde deltaget i talrige herredsrejser. Til venstre står William Møllerup, der overtog direktørposten efter Petersens død i 1896, og til højre står Peter Hauberg, der hovedsageligt tog sig af den fortsat selvstændige kgl. Mønt- og Medallesamling.

han begyndte med at drømme om Tusinder". Desværre fik den stigende interesse for fortiden andre følger. De herredsrejsende kunne også berette om folk, der under falske titler drog rundt og udgravede høje for derefter at forsvinde med alt, hvad de havde gravet frem.

Kirker i fare

Monumenterne fra den historiske tid kunne ligeledes være udsatte. Kirkerne havde fra 1600-1700-tallet typisk været "ejet" af private. Det betød, at en privatperson, ofte den lokale herremand, modtog sognets kirkeskat mod blandt andet at sørge for kirkens vedligehold. Men en artikel i *Dagbladet* den 30. januar 1861 lod mere end ane, hvor "feilagtigt Begrebet om Eiendomsretten" til kirkerne kunne være. Den beskrev, hvordan en kirke var blevet solgt, hvorpå den nye ejer mente at have købt "Kirkebygningen med Prydelser og Inventarium: Kalk og Disk, Døbefond etc." – og begyndte at sælge ud. At dette kunne ske, var ifølge bladet et udtryk for, "hvor liden Sikkerhed der er for vore middelalderlige Monumenters Vedligeholdelse og Tilværelse ... Inspektøren over de nationale Mindesmærker ... kommer til at overlade maaske meget interessante Sjeldenheder til Marschandisere og Antikvitetshandlere ...".

Kun tre uger efter denne artikels fremkomst blev der udsendt en lov, hvorefter alle kirker skulle underkastes et årligt syn, eftersom "De Forbedringer, der udover det Nødvendige ere blevne en Kirke tildeel, bør ikke tilstedes afskaffede; og Kirkens Prydelser maae ikke borttages eller lades uden Vedligeholdelse." Når disse "prydelser" "paa Grund af Ælde enten forgaae eller ei længer opfyldte deres Formaal" skulle de, hed det, "erstatte af nye, medmindre Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet tillader, at det undlades". Loven nævnte desværre intet om, hvad der skulle ske med det inventar, der blev til overs,

og dens krav om, at enhver kirke skulle "vedligeholdes paa den Maade, der stemmer overens med dens oprindelige Stiiil", førte til, at eksempelvis pudsede korbuer blev renset af ind til stenene – uden hensyn til hvad de måtte have haft af kalkmalet udsmykning. Men i 1882 udsendte Kirke- og Undervisningsministeriet en liste over kirkeinventar af mulig bevaringsværdi, og i 1883 udbad det sig museets mening forud for udsendelsen af et cirkulære om "de kalkmalerier, der i vore Dage saa hyppigt komme til Syne i Kirkerne". Siden de første danske kalkmalerier var blevet afdækket og sat i stand i 1850'erne, havde disse skatte jo både vist sig af betydning for "Danmarks Kunst- og Kulturhistorie" og af interesse "ikke alene hos Videnskabsmænd, men hos Folket i det hele". Da maleriernes håndtering fra første færd var blevet varetaget af Oldnordisk Museum, var det logisk, at der i forlængelse af kalkmalericirkulæret blev givet 3500 kr. til museet til restaurering af kalkmalerier.

Et samlet museum

Den første inspektør for de antikvariske mindesmærker J.J.A. Worsaae, gav i 1863 et forslag til "Et Dansk Nationalmuseum i fem Afdelinger". Første afdeling skulle rumme de nordiske, især "fædrelandske" sager, anden hele det etnografiske materiale, tredje arkivet og det antikvariske tilsyn, fjerde mønter og medaljer og femte kobberstik og portrætter. Alle gipsafstøbninger skulle gives til Kunstakademiet og alt med tilknytning til det danske kongehus til Rosenborg, mens overflødige "eller af andre Grunde uanvendelige Strykker" skulle holdes disponible til bortbytning.

Men i 1892 fik samlingerne i Prinsens Palæ det fælles navn Nationalmuseet, og institutionen blev delt i to: en første afdeling for danske genstande fra tiden før kristendommens indførelse, og en anden afdeling for genstande fra tiden efter. Det antikvariske tilsyn

blev også delt, og nye opgaver kom til, idet anden afdeling eksempelvis påtog sig at registrere de ældre byhuse, som blev ramt af 1890'ernes saneringer.

På sin hundredårsdag stod Nationalmuseet således med omfattende samlinger, et landsdækkende antikvarisk/arkæologisk tilsyn og et tilsvarende restaureringsansvar. De historiske levn var det uafviselige grundlag. De var de konkrete vidnesbyrd om den danske nations fælles fortid, og som Sophus Müller skrev: det er det, der "giver dem deres store Værd for alle Danske; det er godt at vide det ogsaa for den, som helst kun vil tænke paa Nutiden og Fremtiden".

Et af udstillingsrummene i Prinsens Palæ i 1901. Rokokorummet er fyldt med gotisk kirkeinventar.